

השיעור השבועי

גליון מס' 539

הרב המקריא: הג"ד ראובן אלבו שליט"א
ראש ישיבת "אור החיים"

כתב וערך השיעור:

הרב דכיר פרץ שליט"א

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"כ היזדים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
20:21	19:34	18:43	תל אביב
20:18	19:33	18:41	חיפה
20:20	19:34	18:43	באר שבע

חג הפסח | ט"ו ניסן תשפ"ו

מדיני ליל הסדר

תחילת זמן ליל הסדר. מתי מחמירים כר"ת. סוף זמן קריאת שמע של שחרית. זמן פלג במנחה. למה לא מברכים על ד' כוסות. קריאת ההגדה ע"י בני ובנות הבית. לצאת יד"ח הקידוש מבעל הבית, או כולו בשמיעה או כולו באמירה. מיץ ענבים לד' כוסות. צביעה במשקים. יין נסך במזיגת מחללי שבת בפרהסיא. הנהגת בעלי תשובה עם קרובי משפחתם בליל הסדר

גולת הכותרת

א. גולת הכותרת של ליל הסדר, זו מצות "הגדת לבנך", וצריך להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו" (אסתר א, כב), יש כמה ימים עד ליל הסדר, להכין את ההגדה של פסח עם הפירושים, וצריך לבוא מוכן. יש מאות ואלפי הגדות, בכל שנה יוצאות הגדות חדשות, אבל אין כמו ההגדה של מרן זצ"ל "חזון עובדיה", עם פירושים יפים, קושיות ותירוצים, בליווי מעשיות, משל ונמשל, מי לנו כמו התורה של מרן, שהיא תורה מתוקה, כדאי לעבור עליה, ולומר לאברכים והמבוגרים במשפחה קושיות תירוצים, ולבנים ולנכדים סיפורים ומשלים.

זמן רבינו תם

ב. אנחנו לא מחכים להתחיל את הסדר והקידוש - שהוא אחד מארבע כוסות - בזמן רבינו תם, שאז הילדים יהיו עייפים, ובאמצע ההגדה ובסיפור יציאת מצרים ירדמו או יהיו נודניקים, ואפילו אין לו ילדים קטנים והוא לבד יחד עם אשתו, לא מחכים לזמן רבינו תם, ועושים קידוש בצאת הכוכבים.

קריאת שמע וספירת העומר

ג. באמת הפתח הדביר (א"ח"ס"ר רלח) כתב, שלא רק במוצאי כיפור ובמוצאי שבת מחמירים בזמן רבינו תם, אלא גם בקריאת שמע בוקר וערב, שהיא מצוה מן התורה, שנאמר (דברים י, י) "בשכבך ובקומך", יש להחמיר ולהמתין

¹ מדברי הרב ראובן אלבו שליט"א: ב"ה ששורה השכינה במעוננו, תכף לתלמיד חכם ברכה, "דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו", אני מסיים ברשותו של מרן הראשון לציון שליט"א.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגדול הגאון רבי ראובן אלבו, ראש ישיבת אור החיים. כשהתחילה המלחמה לא ידענו מה נעשה, יש אזעקות והפרעות, אבל יש את המקום הזה, וברשות כבוד הרב ובזכותו אנחנו ממשכים כאן את השיעור. הקב"ה יתן לנו כוח ובריאות, ימשיך עוד לזכות הרבים, להקים עולה של תורה. הוא דבק בתלכות של מרן, אני זוכר אותו במשך ששים שנה ויותר, שפוסק תמיד כמו מרן, אשריו ואשרי חלקו. שימשיך עוד להגדיל תורה ולהאדירה, ויעשה עוד כהנה וכהנה.

² כגון שלא קם לתפלה או לא קרא קריאת שמע בזמנה, בבין הזמנים צריך לחזק את הבחורים שיקפידו על כך, ובה בשעון קיץ יותר קל. גם מחשבים מהזריחה ולא מעמוד השחר. פעם חכם שלום דיבר בבנייני האומה ונתן על הראש לבחורי הישיבות, ואמר שמונים את זמן קריאת שמע מעלות השחר, כדעת המגן אברהם

לזמן רבינו תם. גם האדמו"ר מקלויזנבורג - היה גברא רבה, כניכר מספרו - בשו"ת דברי יציב (האו"ח ס" קיג), כתב על ספירת העומר, שצריך לחכות ולספור בזמן רבינו תם, כי לדעת הרמב"ם (פ"ז מהלכות תמידין ומוספין הכ"ד, ובסוף ספר המצוות) והראב"ה (פסחים סימן תקכו) ועוד ראשונים, ספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא, ואף שמרן (ס"י תפט סעיף ב, ד, ו) פסק כדעת התוס' (מנחות שם, ד"ה זכר) והרא"ש (סוף פסחים) ועוד שהיא מדרבנן, אבל יש לחוש ולהמתין לספור את העומר בזמן רבינו תם. אנחנו לא נוהגים כך, אבל לדבריהם יוצא שגם בליל הסדר, באכילת מצה ומרור, יש להמתין לזמן רבינו תם. ולמה אנחנו לא נוהגים בכך, ורק במוצאי שבת או כיפור מחמירים?

חילוקי כפרה

ד. אבל התירוף פשוט, בלא תעשה שיש עליו כריתות ומיתות בית דין, כמו אכילה במוצאי כיפור, או הדלקת חשמל במוצאי שבת, מחמירים כרבינו תם. אם יקל נגד רבינו תם, אחרי מאה ועשרים יגיד לו רבינו תם, לא תיכנס אצלי, לך לבית מדרש של הגאונים... כי יש כשלישים ראשונים הסוברים כמותו (ראה יביע אומר ח"ב האו"ח ס" כא), וכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן רסא סעיף ב), וזו חומרא חשובה. אבל מצוות עשה יותר קל, וכמבואר בגמרא (יומא פו). שישנם ארבעה חילוקי כפרה, עבר על עשה וחזר בתשובה, לא אז משם עד שמוחלים לו². עבר על לא תעשה ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר. עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה,

(סימן נח סק"א). מרן זצ"ל נסע מביתו לבנייני האומה, והעבירו את הכנס באיזה רדיו, ושמע את דברי חכם שלום, ושינה מה שתכנן לדבר, וכשהגיע התחיל לומר, יש מחלוקת המגן אברהם והגר"א (סימן תנט סעי' ב) ... חכם שלום היה המום... ומרן אמר שיש ראשונים שכתבו למנוח מנצח החמה, ובראשם בסידור רב סעדיה גאון (סוף עמ' יב), הרי"א ז' (פ"ד דברכות ה"א), השלטי' גבורים (רפ"ד דברכות אות ד). וכן משמע קצת מתשובת הרמב"ם (פאה"ד ס" מד, ובפי"ה פ"ג דפסחים), וכמו שדייק רבי חיים דרוק (ס' אורות חיים עמ' שפ). וכן כתבו הגאון רבי זלמן (בש"ע שלו סימן תמג ס"ד), הלבוש (ס' רלג ס"א וס"א רס"א), התוספות יום טוב (פסחים פ"ג מ"ב) ובמענדי יום טוב (פ"ק דברכות ס"י אות ט) ובלחם חמודות (פ"ד דברכות אות יד), החזון איש (סימן יג אות ג), אגרות משה (ח"א ס"י כד), ועוד. ולכן אפשר להקל בזמן הגר"א, אבל יסתכלו בלוח השנה שלא יעברו את זמן זה. אדם שאיבד את זמן קריאת שמע וקם מאוחר, הוא מצטער על כך, בדרך כלל הוא קורא בתפלה בזמן, או בקרבנות, והפסיד גם את זה, וחוזר על כך בתשובה ואומר, מאכן ולהבא אכוון שני שעונים מעוררים... לא אז משם עד שמוחלים לו.

תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין. עבר על חילול השם, עד מיתה לא מתכפר, מיתתו זו היא כפרתו, שנאמר "אם יכופר העוון הזה לכם עד תמותו" (ישעיהו כב, יד). לכן בלא תעשה שיש בו כרת מחמירים, אבל במצוות עשה כמו "והגדת לבנך", מצה ומרור, לא מחמירים כרבינו תם, ודי לנו להחמיר להמתין לצאת הכוכבים.

פלא המנחה

ה. בכל ערב שבת בפרט בשעון קיץ, מארגנים במקומות רבים מניינים בפלא המנחה, כי יש ילדים קטנים, ואם יעשו קידוש בלילה, הילדים יהיו עייפים ונוודניקים, ולכן מתחילים להתפלל ערבית של שבת בפלא המנחה, שהוא שעה ורבע קודם צאת הכוכבים וכדעת מרן השלחן ערוך (סי' רסג ס"ד)³. האשכנזים חלקם הגדול מחמירים כדעת הבית חדש (ר"ס תעב), המגן אברהם (סי' רסז סס"א), התוספת שבת (סק"ג) והמשנה ברורה (סי' רסז סק"ה), שלמדו ממה שדרשו בגמרא (שבת ק"ז) את דין שלש סעודות שבת מהפסוק (שמות טז, כה) "אכלוהו היום, כי שבת היום לה", היום לא תמצאוהו בשדה", שסעודות שבת הן דין ביום ולא בקדושת השבת, ולכן כל שלשת הסעודות צריכות להתקיים בשבת ולא בזמן התוספת, שהתוספת היא לא מציאות של שבת אלא יום ששי קדוש. ולכן לדעתם צריך לחזור ולאכול כזית בצאת הכוכבים. אבל אנחנו הספרדים עושים כדעת מרן השלחן ערוך (סימן רסז סעיף ב) שכתב: מקדימים להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלא המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית ולאכול מיד. ע"כ. ולא כתב שיחזור לאכול כזית בלילה. בפרט שלרוב הראשונים תוספת שבת מדאורייתא⁴, ולכן יכול לקדש ולאכול לחם, ולא צריך לחזור ולאכול כזית בלילה, ומי שפוסק לספרדים נגד דעת מרן עושה שלא כהוגן. ובליל הסדר צריך לחכות בקידוש לכל הפחות לצאת הכוכבים.

בין השמשות

ו. גם לא יקדש בבין השמשות - ספק יום ספק לילה - ואף שספירת העומר מקילים לספור בבין השמשות, שספק דרבנן לקולא, ולכאורה גם כאן ארבע כוסות מזרובנן, אבל כאן חמור יותר, כי כתבו התוספות (צט: ד"ה עד שתחשך) בשם התוספתא, שמצוות הפסח והמצה והמרור זמנן משתחשך, והטעם משום שנאמר (שמות יב, ח) "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּצֶק בְּלִילָהּ הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֵאָכְלוּ", הוקשו מצה ומרור לפסח. וגם מצוות ארבע כוסות, רבנן תקנו לנו מצוה זו ככל מצוות הלילה שיש לקיימן משתחשך - מצאת הכוכבים, וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. וכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן תעב סעיף א) שלא יאמר קידוש עד שתחשך, וביאר המגן אברהם (סק"א) שכוס של קידוש היא אחת מארבע כוסות, וכולן צריכות להיות בלילה. והט"ו (סק"א) כתב שהקידוש צריך שיהיה בשעה הראויה לאכילת מצה, וזהו רק לאחר צאת הכוכבים.

ובמושב זקנים יהללוהו

ז. מושב זקנים שעושים להם ליל הסדר, והם יונים מוקדם, ורוצים לעשות להם סדר מבעוד יום, האם אפשר להקדים להם מפלא המנחה? אם חלקם יכולים לחכות, יעשו להם סדר בנפרד, ואם רובם ככולם לא מרגישים טוב או חולים ורוצים ללכת לישון מוקדם, בדוחק גדול אפשר

³ המנחת כהן (מאמר ב פ"ט דף כו ע"ג) - לפני כ-360 שנה - כתב בדעת מרן שמונים מהשקיעה, אבל האחרונים חלקו עליו, ופשט דברי מרן שכתב "שעה ורביע קודם הלילה" מורה שהוא קודם צאת הכוכבים. וכך דעתו של מרן זצ"ל. היה אחד שכתב שמרן זצ"ל חזר בו, וזה לא נכון (ע' ילקו"י שבת א"ח ע"ג עמ' קמג).

⁴ הרדב"י (סי' אלף תפו, וח"ב בלשונות הרמב"ם סי' קיג ורס"ח) כתב שכן הוא לכולי עלמא, אבל נעלמו ממנו כמה ראשונים מפורשים, האור זרוע (ח"ב הל' ערב שבת סי' יד) בשם רבינו תם, המאירי (ביצה ל), המרדכי (מגילה רמז תשצח) שכתבו שהוא מזרובנן. אבל נכון הדבר שלרוב הראשונים דין תוספת שבת מדאורייתא, וכן פסק בשלחן ערוך (סי' רסא ס"ב, סי' רסז ס"ב).

⁵ פעם בשנת תשנ"ב מרן זצ"ל היה אצלנו בישיבה, ודיבר על רב אחד כבעס ואמר, אם יעבור לפני אעמוד לפניו מדין זקן, לא מדין חכם... וכשגמר לדבר ירד

להקל עליהם, למרות שמרן כותב שלא לקדש עד שתחשך, אבל שעת הדחק כדיעבד דמי, ותוספת יום טוב היא מדאורייתא, לכן מקילים לזקנים או חולים, אבל השאר ימתינו לצאת הכוכבים, ואז יעשו קידוש שהוא מארבע כוסות.

לא מברכים על ארבע כוסות

ח. למה לא מברכים על ארבע כוסות, כמו שמברכים על אכילת מצה, על אכילת מרור, ומה ההבדל בין נר חנוכה ומקרא מגילה ונטילת ידים ועירובי תבשילין ותחומין שהן מזרובנן ומברכים עליהן, לבין מצות ארבע כוסות שלא מברכים עליה? אפשר לשאול את השאלה הזו את הילדים בליל הסדר. בחזון עובדיה (בשו"ת סי' יט, ובדיני ליל הסדר אות א) הביא תשובה, שלא ניכר שמקיים מצות ארבע כוסות, כי לא שותה אותן יחד, אלא שותה כוס ראשונה בקידוש, וכוס שניה אחר ברכת "אשר גאלנו", וכוס שלישית אחר ברכת המזון, וכוס רביעית אחר ההלל. ועוד תשובה, שלא מברכים על מצוה שלא ניכר שהיא לשם פעולה, מי אמר ששותה למצוה ולא בגלל שאוהב יין, ואין יברך "אשר קידשנו במצוותיו וצווננו", הרי גם הגויים שותים יין, ולכן לא מברכים על מצוה זו.

לא ניכר לשם פעולה

ט. מאותו הטעם לא מברכים על מצות האכילה בערב יום כיפור, וכן כשעובר זקן בגיל שבעים צריך לעמוד בפניו, ולפי הקבלה כבר מגיל ששים, ואם מסתפק לא צריך לעצור אותו ולשאול בן כמה אתה, שלא יהיה עין הרע... אלא יעמוד בפניו, שנאמר (ויקרא יט, לב) "מפני שיבה תקום", וכן צריך לעמוד בפני חכם, אפילו אינו זקן, שהחכם הוא 'זה שקנה חכמה' (קידושין לב), מלא וגדוש בתורה⁵, ולא מברך על מצות העמידה בפניהם. וכן כשבא עני לקבל צדקה ונותן לו, לא מברך על מצות הצדקה. וכשבא עשיר ואומר, יש לי עסק ואני צריך חצי מיליון שקל או דולר הלוואה, יש מצוה מדאורייתא להלוות לו, שנאמר (שמות כב, כד) "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך", והיינו שיקדים את העני לעשיר, אבל בשניהם מקיים מצוה (ב"מ ע"א), ואם מפחד שלא יפרע יקח ערבים. ולמה לא מברכים על מצוות אלו? כי לא ניכר שעושה לשם מצוה, גם הגויים מלווים ביניהם, גם הגויים מכבדים זקן⁶, ולכן לא מברכים. וכן במצות "העניק תעניק" (דברים טו, יד), שזה המקור לכך שבעל הבית שמפטר את העובד שלו נותן לו פיצויים, ויכול לתבוע אותו על כך לדין תורה⁷, לא מברכים כי לא ניכר שזה לשם פעולה. ולכן גם על ארבע כוסות לא מברכים.

קדש ורחץ

י. נהגו לומר בתחילת הסדר את הפיוט 'קדש ורחץ כרפס יחץ' וכו', המיוחס לרש"י (בסידורו סימן תלה) - לפני כ-900 שנה - ויש אומרים שסדר זה מיוחס לרבינו שמואל מפליזא שהיה מבעלי התוספות, וכן כתב האבודרהם (בסדר ההגדה). וכבר כתב סימנים רבי יוסף טוב עלם (כ"ב בספר כוס אליהו עמ' כ), וכן מהר"ם מרוטנבורג (הגה"מ סוף הל' פסח) - לפני כ-750 שנה. מרן זצ"ל היה נוהג בליל הסדר לפני הקידוש ולאחריו וכו' לנגן פיוט זה כל פעם במנגינה אחרת - מנגינות ספרדיות כמובן... לעורר את הילדים.

במדרגות, וחזר ושאל, מישהו הקליט? תמחקו... כבר אז היה הדברים האלו שמעבירים ועושים חילול ה'. היה אחד שחשב לפרסם, אבל לא רצה להתעסק עם הרב, ופחד שייענש.

⁶ ואם עולה לאוטובוס ומתנענע כמו לולב... תקום ותתן לו לשבת, למרות שלפי ההלכה לא צריך, אלא תעמוד בפניו ותשב בחזרה... כי הוא עלה מאוחר ואתה תפסת את המקום, בפרט בנסיעה ארוכה. אבל אנשים יגידו, תראה איך האדם הזה מתנהג, הוא בן תורה, הוא דתי... לכן לפנים משורת הדין יתן לו את המקום.

⁷ אברך כולל או ר"מ בישיבה שתובע פיצויים, מרן זצ"ל לא היה נוחא ליה בזה, כי ישיבה לא מוחזקת על ידי תקציבים, אלא בעיקר מתרומות, ולא צריך לנסוע לחו"ל להביא לך פיצויים... אבל היום בתי הדין פוסקים בזה כמנהג המדינה.

ובאמצע הסדר שיש קריאה ארוכה וכולם עייפים, היה נותן לכל אחד מבני הבית לקרוא קטע, וכשמגיעים לארבעה בנים, היה אומר לאחד שיקרא גם את החכם וגם את הרשע, שלא יקרא אחד את הרשע... וגם הנשים והבנות היו קוראות⁸. לפעמים הרבנית לא היתה מספיקה, והרב היה רואה ואומר: טוב, תשמעו פירוש, משל ונמשל... וכשהגיעה היה אומר לה שתקרא, לא היה מוותר, וגם הנכדים והנכדות היו קוראים ומתעוררים, ומידי פעם כשמרן היה רואה שנדרמים, היה אומר שישירו את השיר 'קדש ורחץ'. האלשיך הקדוש (שמות יג, ז) כתב על פיוט זה פירוש יפה בדרך רמז, מי שרוצה יסתכל ויאמר לילדים ולנכדים.

ברוב עם הדרת מלך

יא. בליל הסדר בשונה מכל שבת, כשעושים קידוש יש לכל אחד כוס ביד, כי כולם חייבים בארבע כוסות, גם הנשים, כמבואר בגמרא בפרק ערבי פסחים (קח:), אמר רבי יהושע בן לוי נשים חייבות בארבע כוסות, שאף הן היו באותו הנס. וכתב החיד"א בברכי יוסף (סי' רצה) בשם ספר יש נוחלין (פ"ה הגהה לט עמ' קפז-קפ"ז), שכיון שכל אחד כוסו בידו, לא יצא מבעל הבית, אלא יברך לעצמו את ברכת הקידוש. אבל יש חולקים וסוברים שיצאו ידי חובה מבעל הבית, ואדרבה ירוויחו את המעלה של "ברוב עם הדרת מלך". אם ראש המשפחה בולע מילים, "לבלע משפחת הבלעני" (במדבר לו, ח)... או שקולו חלש, לא רק בליל הסדר, אלא בכל שבת יתן בכוס עינו - לא צריך לתפוס בכוס בעצמו אלא יסתכל בכוס של בעל הבית - ויאמר אתו את הקידוש מילה במילה. אבל אם לא בולע מילים, יצא ממנו ידי חובה, וברוב עם הדרת מלך. כך מרן הנהיג אותנו, שלמרות שכל אחד כוסו בידו, יוצאים ממנו ידי חובה.

שומע כעונה בברכה ארוכה

יב. הרא"ש בתשובה (כלל ד סימן יט) כתב, שכל אחד צריך לומר בעצמו ברכת "יוצר" ולא יצא ידי חובת שומע כעונה מאחר, כי זו ברכה ארוכה ויש חשש שלא ישמע היטב, ויפסיד מילים ולא יצא ידי חובה. מרן השלחן ערוך (סי' קפג סעיף ז) למד מדבריו שהוא הדין לברכת המזון שהיא ברכה ארוכה המורכבת מארבע ברכות, כל אחד ואחד יברך בעצמו. אבל קידוש הוא לא כל כך ארוך, ובפרט שהוא חביב עליו, כי כולם מחכים לליל הסדר, ולכן מועיל שומע כעונה.

חציו באמירה חציו בשמיעה

יג. יש עדות מסוימות שאית תחילת הקידוש "ברוך אתה ה'" ואת סוף הקידוש "ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים" שומעים מבעל הבית ומתכוונים לצאת ידי חובה, ואת שאר הקידוש אומרים אתו יחד במנגינה. אבל זה לא פשוט, הגאון רבי עקיבא איגר (בתשובה סימן ז) סובר שמועיל לצאת ידי חובה חציו באמירה חציו בשמיעה, אולם בשו"ת רב פעלים (ח"א חאו"ח סימן י"ד ה' ועוד) עורר על כך, והביא ראיה לדבריו מהשלחן ערוך (סימן קצד סעי' ג) שכתב: שלושה שאכלו כאחד ואין אחד מהם יודע כל ברכת המזון, אלא אחד יודע ברכה ראשונה ואחד השניה ואחד השלישית, חייבים בזימון, וכל אחד יברך הברכה שיודע, והשנים האחרים ישמעו ממנו

⁸ ומה שאמרו (ברכות כד.) קול באשה ערוה, נאמר במנגינה ולא סתם. בספר החדש (ילקוט יוסף ברכות כרך ג, סי' ריט סעיף ח) כתבנו, שנשים מברכות ברכת הגומל, ויש חכם אחד שטוען שזה בכלל קול באשה ערוה, אבל דחינו דבריו, שזה נאמר דוקא על שירה, ולא על דיבור וקריאה, וכמו שאמרו במגילה (כג.), תנו רבנן, הכל עולים למנין שבעה, ואפילו קטן וקפילו אשה, אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הציבור. אין זה כבוד שכל האנשים לא יודעים לקרוא עד שבאה אשה שקוראת להם, וכי הם רפורמים?... והיו צריכים לומר שלא תקרא משום קול באשה ערוה, כי בקריאת התורה צריך לנגן בטעמי המקרא, מוכח שאין לחוש בכך. וכל שכן בקריאת ההגדה בבית שכל אחד קורא קטע קטן.

⁹ יש שם תשובה יפה מאוד של הערות על הרב פעלים, רואים את התורה של מרן, איזו עמקות, איזה יופי. בשעון קיץ השבת ארוכה, ואחרי החמין תקבעו חברותא לעבור על תשובה זו ותהנו. השבוע היה אצלי אחד מבאר שבע ואמר, שראש

ויצאו ידי חובה, אבל לחצאין אין לברך, כלומר שאם אף אחד מהם לא יודע אפילו ברכה אחת, כי אם חצי הברכה, אין לברך, כי אין ברכה אחת מתחלקת לשתיים. ע"כ. ומשמע שחציו באמירה חציו בשמיעה לא יוצאים ידי חובה. ואמנם יש שדחו הראיה, ולדעתם רק כאשר השלישי שומע חצי אמירה מאחד וחצי אמירה מחבירו לא יוצא ידי חובה, אבל אם הוא חציו שומע וחציו אומר בעצמו מועיל. אך המשנה ברורה (בביאור הלכה סימן רע"ב ד"ה דאיתקש) והחזון איש (סי' ז סק"ו) ועוד, כתבו שלא יוצא ידי חובה. ביביע אומר ח"ח (חאו"ח סי' ט) וח"י (חאו"ח סי' נה אות י') הרב מפלפל בדברי הרב פעלים, ומחזק את הקו שלא לעשות כן, אלא או כולו באמירה או כולו בשמיעה, ומכל מקום כתב שבדיעבד יוצאים ידי חובה. לכן גם אותן עדות יעשו את כל הקידוש כולו או בשמיעה או באמירה.

מיץ ענבים

יד. צריך לחפש יין מהודר לליל הסדר, ויש ששותים ארבע כוסות ביין ממש, וזה הטוב ביותר, אבל אם אחר כך הראש שלו יכאב ויסתובב, ולא יוכל לדבר בדברי תורה, יכול לכתחילה לשותות מיץ ענבים. מרן זצ"ל במשך שנים שתה 'כרמל הוק' שהוא נטול סוכר - מרן היה סובל מסוכר - ובשנים האחרונות שתה מיץ ענבים. וכך היה מורה. ומי שרגיל ביין וראשו לא כואב, שישתה יין, ויהדר לשותות יין אדום, שנאמר "אל תגרא יין כי יתאדם" (משלי כג, לא), וכך כתב בשלחן ערוך (סימן תעב סעיף יא): מצוה לחזור אחר יין אדום. והיו תקופות שהנוצרים העלילו עלילות דם שהיהודים שוחטים תינוקות שלהם, והיו נמנעים מיין אדום שהוא כמו דם, אבל היום לא חוששים לכך. ואם יש לו מיץ ענבים לבן, יוסיף מעט יין שיהיה בצבע אדום.

צובע ביין

טו. חכם אחד ע"ה כתב שיש לחוש בזה לצובע בשבת, שהיא אחת מל"ט מלאכות, ואם תאמר שאין צביעה במשקין, וכמו שעושים כוס תה, שמחמירים לעשותו בכלי שלישי, דהיינו שמעבירים מהמחם שהוא כלי ראשון לתוך כוס שהיא כלי שני, ומתוכה לכוס אחרת שהיא כלי שלישי, ושם שמים את שקית התה, והמים השקופים נעשים צהובים, אבל אין צביעה במשקין, כמו שכתבו השבלי הלקט (סי' פו) ועוד. ומחלק בין אם עושה לאכילה ולשתיה, לבין היין שמטרתו לצביעה. והעיר עלינו שכתבנו בסידור חזון עובדיה שיצא לאור בשנת תשמ"ז - לפני כמעט ארבעים שנה - שצריך לשים מעט יין אדום, וכתב בלשון קצת חריפה. אבל התפלאתי עליו, ושלחתי לומר לו, שאמנם ביביע אומר ח"ב (חאו"ח סי' כ) הרב הביא שהפרי מגדים במקום אחד (סימן שיח מש"ז ס"ק טו) כתב שאם מתכוין לצבוע אסור אף באוכלים, אבל במקום אחר (סי' שכ א"א ס"ק כה) חזר בו, שאפילו מתכוין לצביעה באוכלים מותר, שאין דרך צביעה בכך. לכן מותר לכתחילה לעשות כן.

יין מבושל

טז. יש יינות שעברו תהליך של בישול או פסטור, כמו "כרמל מזרחי", וזה פותר בעיה, שאם יש קרובי משפחה שאינם שומרי תורה ומצוות, לא עושים את היין יין נסך. ישנם שלא זכו שבניהם ימשיכו בדרך התורה¹⁰,

הישיבה שלהם נותן שיעור פעם בשבוע ביביע אומר, השיעור ביום ששי והוא רשות, אבל כולם באים לשמוע את השיעור הזה ונהנים. והוא יודע איך להסביר נכון. הוא ראש ישיבה חשוב, אשריו ואשרי חלקו.

¹⁰ קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם (ברכות ז:), אדם עשה השתדלות, חינך את בניו בתלמוד תורה ובישיבות, אבל אחר כך סרו מן הדרך, כמו אברהם שהיה לו בן ישמעאל, ויצחק שהיה לו בן עשו, וירגיע את עצמו ולא ישבר לגמרי, אבל יתנך בדרך טובה ויראה להם הרבה אהבה, ואז גם הם ירחמו עליו מאהבתם אותו ולא יפרקו עול לגמרי.

מרן זצ"ל כל אחיו למדו בישיבת פורת יוסף, הרב היה בכור, והיה לו אח אליהו שחיבר ספר בתור בחור בן 18, ואחיו מרן שהיה בגיל 19 נתן לו הסכמה יפה, ואחר כך אותו אח הלך לצבא ונהיה קצין גבוה, וגם שאר אחיו הלכו לצבא, ולצערנו הרב התקלקלו, וגם אחות של הרב שלמדה בבית יעקב, פתאום ראה אותה עם מדים,

והוא מזמין אותם לליל הסדר, או דודים ודודות רחוקים, זו הזדמנות להחזיר אותם בתשובה, וכשהם רואים מישהו במשפחה שחזר בתשובה ויש לו זקן, כבר נהיה רשכבה"ג, בפרט אם יש לו גאווה ומחזיק מעצמו... ובאים למזוג לו יין - כך גם מרן זצ"ל הנהיג שכל אחד מוזג לחבירו בדרך חירות - אבל אומר, מה אתה מוזג לי, הרי אתה מחלל שבת, ועכשיו זה יין נסך! כשהקרוב ישמע כך יגיד, וכי אני גוי בשבילך, יהפוך את השלחן ויצא... לכן חכם עיניו בראשו, יביא יין מבושל, וכך יוכלו למזוג לו.

יש מקילים

יז. בשו"ת בנין ציון החדשות (סימן כג) כתב, שיש להקל בדיעבד לשתות ממחללי שבת שהם מסורתיים לא דתיים, שיש להם כבוד לתורה ולחכמים, ומידי פעם הולכים להתפלל בשבת בבית הכנסת, ומברכים "זכר למעשה בראשית". וזאת על פי דברי רש"י (חולין ה.) שכתב, שהטעם שאין לשתות מיינו של מחלל שבת, כי אינו מאמין במעשה בראשית, כי השבת היא שורש האמונה שלנו, לידע שהעולם מחודש על ידי אדון הכל, כי הקב"ה ברא את העולם בששה ימים ונח ביום השביעי, כמו שכתב המשנה ברורה (בהקדמתו להל' שבת) בחומר הדין של מחלל שבת. ומה שנאמר על מחלל שבת שיינו נעשה יין נסך, הכוונה אדם שאין לו דת ולא דין, אבל אם מתפלל מידי פעם מראה שהוא מאמין בקב"ה, ורק "תאוות ליבו נתת לו", הולך אחר תאוות ליבו, נסווע לים בשבת ולאכול במקומות לא כשרים, אבל עדיין אינו כופר בבורא עולם, יינו לא נעשה יין נסך. וכן כתב הרב משה פינשטיין באגרות משה (ח"א סימן לג) לגבי כהן מחלל שבת בפרהסיא שמגיע לבית כנסת ורוצה לישא כפים, וכתב שלכתחילה אל תזמין אותו, ולדינא אין לפוסלו. גם הגאון רבי דוד צבי הופמן בשו"ת מלמד להועיל (חיו"ד סימן נב) כתב שיש לו קבלה מרבנותיו, שמה שאמרו מחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי לכל דבר, הוא בזמן שישראל היו על אדמתם, כולם היו יראי שמים שנוהגים על פי התורה וההלכה, ומי שהיה מעז לבוא ולחלל שבת בפרהסיא, היה מוציא עצמו מכלל ישראל, אבל בדורנו זה - כך אמר בדורו וכל שכן בדורנו - שבעונות הרבים פשתה המספחת, ורבים מעמי הארץ מחללי שבת, חילול שבת לא נראה בעיני ההמון כדבר חמור ביותר שתאמר שדינו כגוי, ולכן בזמננו אפשר להקל לשתות מיינו של מחלל שבת. ולהלכה מקילים רק ביין מבושל.

תינוק שנשבה

יח. יש לצרף מה שכתב החזון איש (י"ד סי' ב אות כח), שאלו שאינם שומרי תורה ומצוות בימינו הם בגדר תינוקות שנשבו, כי מומר הוא מי שאינו אנוס, אבל על האנוס כבר כתב הרמב"ם (פ"ג מהלכות מומרים ה"ג), שבניהם ותלמידיהם של הצדוקים, שהדיחו אותם אבותיהם, ונולדו בין הצדוקים, הרי הם כתינוק שנשבה בין הגוים, שהרי הוא כאנוס, ואף על פי ששמע אחר כך שהוא יהודי, וראה מנהג היהודים ודתם, הרי הוא כאנוס, מאחר שגידלוהו על פי טעותם וכו'. לפיכך ראוי להחזירם בתשובה ולמשכם בדברי שלום, עד שיחזרו לאיתן התורה. הרב ואזנר (שבט הלוי ח"ב סי' קעב וח"ט סי' קצח) לא החשיבם תינוקות שנשבו, כי רואים את הדתיים, גם דרך התקשורת, והיה עליהם לחקור על הדת, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות תשובה ה"ב) שהאדם בחירי, ובידו לבחור בטוב או ברע. ולכן החשיבם כאפיקורסים, ואף שהקשו עליו היה איתן בדעתו. לדבריו אין מחללים עליהם את השבת, כי הם בגדר 'מורידין ולא מעלין' (ע"ז כו:), אבל ההלכה

אבל זה ירגע ואל יעבור, כמו שהורה החזון איש וכל גדולי הדור ההוא, אף אחד לא התיר. ובכל זאת היה מקרב אותם והיה תורח והולך לשמחות שלהם, אבל את הילדים לא היה לוקח, שלא יתחברו אליהם וילמדו ממעשיהם. ובמשך הזמן קירב אותם וכל אחיו חזרו בתשובה ונהיו יראי שמים, אחד שהיה מארגן סעיות לים נהיה צדיק ושימש כגבאי בית כנסת. והרב לא הרחיק אותם, אף פעם לא צעק עליהם, אלא ניסה לשכנע אותם ודיבר יפה.

י" שיהי מרן (סימן רד סעיף ה) כתב: ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום. ולכל הפחות משאירים רוב יין, מי נותן רוב מים, ואם יברך על מיעוט יין זו ברכה לבטלה. וכך כתבו גם מגדולי האשכנזים, ומהם האליה רבה (סק"י) בשם

לא כך ח"ו, ואם נפל לבור וצועק 'הבעל עננו'... מחללים עליו את השבת, וכדעת החזון איש.

חוששים לברכה לבטלה

יט. בשו"ת יביע אומר יש לכאורה סתירות בנושא הזה, לגבי מצות כיבוד אב ואם בהורים רשעים ומחללי שבת, הרב כתב בחלק ח' (חיו"ד סימן כא) שאנחנו הספרדים צריכים לכבד אפילו אב רשע, כדעת הרמב"ם (פ"ו מהל' ממרים ה"א), ושם (אות ט) - בין היתר - הסתמך על סברת החזון איש שהחילונים הם תינוקות שנשבו. מאידך ביביע אומר (ה"י חאו"ח סי' נה בהערות על שו"ת רב פעלים ח"ג אות יא) בדין צירוף למנין עשירי מחלל שבת בפרהסיא, רוצים לבקש ממנו שישלים מנין והוא שם כיפה ונכנס לבית הכנסת, הדין הוא שאין לעשות חזרה, וכן באופן כזה אין להוציא ספר תורה ולברך ברכות התורה, כי שמא הלכה כהרב ואזנר, וספק ברכות להקל. רק יעשה בחכמה ויאמר שיוצא לשירותים וכדומה, ויזהרו לא לפגוע בו, שלא לדחות אבן אחר הנופל. אך לגבי קדיש, מותר לומר קדיש ולהתפלל ערבית בצירוף עשירי מחלל שבת, וכן מותר לעשות קדושה, כלומר שהשליח ציבור אומר בקול רם עד האל הקדוש.

אב יבול לסמוך

כ. בכל שנה באים בעלי תשובה חדשים ב"ה ושואלים, מה נעשה בליל הסדר, האם נלך להורים? ואני אומר להם כן, תלכו, בתנאי שלא תהיה טלוויזיא דלוקה, או פלאפונים, ישימו על הארון למעלה לקבל התראה אבל לא על השלחן... ויאמר להוריו: אני אכבד אתכם ואבוא, וגם אתם תכבדו ולא תדליקו את המכשירים. והם יכבדו אותו, ובפרט הספרדים שרובם מסורתיים, וישמחו שהבן יבוא אצלם בליל הסדר. וצריך לשים לב למצרכי מזון, אנחנו אוכלים מרור - חסה, והאשכנזים אוכלים 'כריין' ויורד להם דמעות מהעיניים... אבל אנחנו אוכלים חסה שרק השורש שלה מר, וצריך לקנות מגידול מיוחד בחממות כגון 'חסלט' או 'גוש קטיף', שאין שם זבובים וממילא אין תולעים, וגם את זה צריך לשטוף היטב בברז, כי לפעמים נדבקים ג'וקים, אבל מתולעים זה נקי. פעם לא היינו אוכלים חסה, אלא רק את הקלח הלבן, והיום ב"ה שיש גידולים בחממות זה מצוין. ויגיד לאמו, אני בא אלייך לליל הסדר, אבל תקני חסה 'חסלט' ולא רגיל, ומיץ ענבים של כרמל מזרחי, ולא של 'שור' או של חמור שיש רק 17 אחוז יין והשאר מים¹¹ - כך היה פעם ולא יודע מה היום - וכן תקני בשר 'חלק' ולא 'כשר'. אבל כשר יותר בזול? זה טוב לאשכנזים, וגם הם ראוי שיחמירו, אבל לנו הספרדים זה ספק טרפה. ותקנה מערכת כלים חדשה לבישולים, היום הכלים בזול, וצלחות יקנו חד פעמי יפה ומצויר. אם אמא שלו שאין לה לא דת ולא דין מסוגלת לשקר עליו ולקנות חסה מהשוק או בשר לא חלק, לא יסמוך עליה ולא ילך אצלם, אבל אם היא נאמנת וישרה, אפילו שהיא לא דתיה, רואים בעלי תשובה שיש להם בטבע ישירות, אף פעם לא משקרים, אף פעם לא חוזר להם צ'ק... אם היא כזאת ואומרת שקנתה מצה שמורה עבודת יד בשושנים לדוד ובמקומות טובים וכדומה, יכול לסמוך עליה, בפרט שהיא יודעת שאם יתפוס אותה על שקר יותר לא יבוא לבית שלה, והיא חוששת מכך ואוהבת את הבן שלה, לכן יכול לסמוך. וכמו שהזכרנו באחד השיעורים הקודמים (ראה גיליון השיעור השבועי מס' 536 פר' ויקהל פקודי אות כב) בשם הרב משה פינשטיין באגרות משה (ח"א מיו"ד סי' נד). עיין שם. פסח כשר ושמה, תזכו לשנים רבות נעימות וטובות.

עולת תמיד (סק"ז), הלבוש (סימן רד סעיף ה), הגאון רבי זלמן (בש"ע שלו סימן רד סעיף ט, ובלוח ברכות הנהגין פ"י ס"ו), הפרי מגדים (סימן רד א"א סקט"י), הפנים מאירות (ח"ג סי' טז), החיי אדם (כלל נה סעיף ג ד), בית שערים (חאו"ח סימן פ), ערוך השלחן (סימן רב סעיף יג) ועוד, ושיהיה לפחות רוב יין. יש הכשר בירושלים שמאשרים 56 אחוז יין והיתר מים, וכשהייתי בתפקיד ביקרתי שם, ואמרת להם: למה אתם מצמצמים, אדם בליל שבת שם טיפות מים בכוס הקידוש, להגביר את החסדים על הגבורות, ויכול להגיע לרוב מים, ואיך יברך הגפן, והרי זו ברכה לבטלה. וביקשתי שיוסיפו עוד קצת יין ואפרסם את היין שלהם, אבל לא הסכימו וחבל.